

19 AUGUSTUS 2026 - verschenen in [nr. 34](#)

Israëlische expats vliegen naar huis om te stemmen

Tel Aviv – Twee maanden voor de Knessetverkiezingen is er een enorme rel uitgebroken. Ditmaal draait die niet om Netanyahu's gebruikelijke lastercampagnes, maar om een fundamentele vraag: mag de staat het kiesrecht van zijn burgers beperken? Wat blijkt? De Yashar-centrumpartij van voormalig stafchef Gadi Eisenkot en de nieuwe centrum-linkse partij HaDemokratim, een samenwerking van de linkse Meretz-partij met Labour, hebben een belangrijke nieuwe markt ontdekt voor het winnen van kiezerszieltjes: de naar schatting half miljoen Israëliërs die in het buitenland zitten. Vooral de recentelijk vertrokken Israëliërs zijn seculiere, jonge, hoogopgeleide en meer centrum-linkse kiezers. Velen vertrokken uit onvrede over het politieke klimaat onder Netanyahu en zijn zeer gemotiveerd om dat te veranderen.

Terwijl Eisenkot op Cyprus Israëlische migranten vanaf enorme verkiezingsbillboards aankijkt, organiseert HaDemokratim online conferenties waaraan je overal ter wereld kunt deelnemen en vragenuurtjes waarin je de lijsttrekkers persoonlijke vragen kunt stellen. Volgens peilingen wordt het een nek-aan-nekrace tussen Yashar en Likud met nu één zetel in het voordeel van Eisenkot. De stemmen van Israëliërs in het buitenland kunnen daardoor beslissend worden voor de regeringsvorming.

De bereidheid om te stemmen is groot, maar hoe doe je dat vanuit het buitenland? In tegenstelling tot Nederland moet je hier op de verkiezingsdag fysiek aanwezig zijn en persoonlijk stemmen. Stemming per brief of volmacht is uitgesloten.

De AID Coalition, een partij-onafhankelijke organisatie gelieerd aan het prodemocratische protestkamp, introduceerde het Fly&Vote-programma. Via een appje geef jij je persoonsgegevens, zij checken of je stemrecht hebt en regelen enkele dagen voor de verkiezingen je vlucht. Ze vragen niet op welke partij je stemt. Fly&Vote verwacht dat afgezien van mensen die zelf hun reis regelen er volgens dit programma meer dan zeventigduizend kiezers naar Israël zullen reizen.

En daar begint de rel. Een bron binnen het ministerie van Transport vertelde tegen de krant *Haaretz* dat Likud-minister Miri Regev overweegt om in de dagen vóór de verkiezingen het aantal landingsslots op Israëlische luchthavens drastisch te beperken en chartervluchten aan banden te leggen. De juristen van de oppositiepartijen staan op hun achterste benen. Dit kan neerkomen op misbruik van bevoegdheid en aantasting van het kiesrecht.

Natuurlijk zou Regev zich kunnen beroepen op de beperkte capaciteit van de luchthavens.

Maar als de staat vluchten beperkt uit angst voor het stemgedrag van de reizigers, dan gaat dat niet meer over het luchtvaartbeleid. Het raakt de integriteit van de verkiezingen. En juist daaraan twijfelt intussen bijna driekwart van de Israëliërs.

19 AUGUSTUS 2026 - verschenen in [nr. 34](#)

Israëlische agressie op de Westoever

Gevangen tussen lijn en muur

In Oost-Barta'a op de Westelijke Jordaanoever sloopt Israël flatgebouwen en waterreservoirs van Palestijnen. Boeren kunnen niet meer op hun land, bouwprojecten liggen stil. De bezetting wordt almaar agressiever.

Bij de zoek van Oost-Barta'a. © Eyal Warshavsky

We verlaten de Israëlische snelweg 65 en rijden over een slingerende asfaltweg West-Barta'a (*Barta'a Al-Gharbya*) binnen. Het dorpje Barta'a ligt verscholen in een glooiend heuvellandschap zo'n twintig kilometer ten westen van de Palestijnse stad Jenin en dertig kilometer ten oosten van de Israëlische stad Haifa, in een gebied dat '*mesjoelaash*' genoemd wordt, of 'de Arabische driehoek'. De meerderheid van de tienduizend dorpelingen behoort tot de bekende Kabha-clan, een grote familie die ook leden in naburige dorpjes heeft. Volgens sommigen is het dorpje zo'n tweehonderd jaar oud. Maar volgens lokale overlevering van de Kabha-clan heeft een voorouder die in de twaalfde eeuw met het leger van Salah ad-Din (Saladin) ten strijde trok, zich toen in dit gebied gevestigd.

Op het eerste gezicht onderscheidt Barta'a zich niet van andere Arabische dorpen in Israël. Grote zandkleurige huizen met overdekte veranda's en platte daken, velden met olijfbomen, een banketbakker, een kledingzaak op de hoek, auto's met Israëlische nummerplaten die zich een weg door het verkeer ploegen. Maar dan steken we de *wadi* over, een drooggevalen rivierbedding, rijden naar een plein met een groot monument en staan ineens op de bezette Westelijke Jordaanoever. Het straatbeeld verandert.

Oost-Barta'a (*Barta'a Ash-Sharqiya*) is beduidend armer en veel dichter bevolkt dan West-Barta'a. Cactushagen scheiden de huizen. Getoeter van oude auto's met groene Palestijnse nummerplaten. Schreeuwende straatverkopers zwaaien met trays van dertig eieren: 'Vier voor vijftig sjekel.' Jongens proberen paardenhalsters te verkopen. Een man prijst zijn verse vijgen aan: 'Zo van het land. Proef maar.' De auto schokt over de vele verkeersdrempels die door de dunne laag asfalt op het wegdek veel hoger lijken dan in Israël. De typisch Palestijnse geur – een mengeling van versgebrande koffie, in de taboen-oven gebakken pitabroden en uitlaatgassen – komt de auto binnen.

'Daar is de zoek', wijst Deema Kabha naar een drukke straat met kleine winkeltjes. 'De Israëliërs komen hier graag, want ze hebben hier Palestijnse prijzen en dat zorgt voor een belangrijke inkomstenbron voor Oost-Barta'a.' Mijn gids en vertaler op deze plek van de politieke breuklijn heeft lang zwart haar, zware gewelfde wenkbrauwen en donkere ogen met lange wimpers waarvan de eindjes natuurlijk krullen in een zacht en rustig gezicht. Deze 28-jarige docent Engels is activist en wil het verhaal van haar dorp en de onrechtvaardigheid naar buiten brengen.

Naast haar zit nichtje Najwa Kabha. Een zeer actieve vijftiger. Grijs hijab, mooi maar explosief gezicht, een kunstenaar en powervrouw die iedereen hier kent en dingen voor elkaar krijgt. Beiden komen uit West-Barta'a, maar ze hebben ooms en tantes aan de andere kant. Onderweg wordt onze auto regelmatig aangehouden en vragen dorpingen nieuwsgierig wie die vreemdelingen zijn. 'We zijn allemaal één grote familie', zegt Najwa. 'Ik heb ooms en tantes in Israël en op de Westoever. Voor ons is er geen verschil. Wij zijn een heel grote *hamoela*.'

Deema voegt toe dat ze bruiloften en feestdagen in Oost-Barta'a vieren. Ze houden elkaar ook in de gaten. Die familieband heeft een voordeel. Terwijl de criminaliteit in andere Palestijnse plaatsen is toegenomen is zij in Barta'a laag. De clan stelt zich op als een eenheid.

Gemeenteambtenaar Jihad Kabha spreekt op 2 augustus met een inwoner naast een gesloopt huis

en een gebouw waarvoor een sloopbevel geldt, in het Israëlisch-Palestijnse dorp Barta'a. © Eyal Warshavsky

Dat is begrijpelijk, want tot 1949 was Barta'a één dorp met één gemeenschap. Daar kwam abrupt een einde aan na Israëls Onafhankelijkheidsoorlog. Volgens de overlevering trok een van de onderhandelaars, tijdens het overleg tussen Israël en Jordanië over een wapenstilstand, met een groene viltstift een lijn over de landkaart. Niet voor niets werd die later bekend als de Groene Lijn. De lijn, die nog altijd geldt als de grens tussen Israël en de Westoever, loopt dwars door Barta'a.

Met één pennenstreek veranderde het dorp van de ene op de andere dag in een historisch oxymoron: West-Barta'a kwam in Israël te liggen, Oost-Barta'a op de Westelijke Jordaanoever – een permanente tijdelijke situatie, die gezinnen verscheurde en geliefden scheidde. Eerst was het onder Jordaans bestuur, maar na de Zesdaagse Oorlog van 1967 bezette Israël de Westoever en daarmee Oost-Barta'a. Israël had het dorp kunnen herenigen door Oost-Barta'a bij West-Barta'a te voegen, maar besloot de status quo en daarmee de grenslijn te handhaven. Zo'n kwart eeuw later, met de ondertekening van de Oslo-akkoorden, werd de situatie nog gecompliceerder. De bezette Westoever werd verdeeld in drie zones. Gebied A, waar de meeste grote Palestijnse steden liggen, kwam onder Palestijns bestuur. Gebied B kreeg Palestijns civiel bestuur, maar bleef onder Israëlische veiligheidscontrole. Gebied C, ongeveer zestig procent van de Westelijke Jordaanoever, bleef volledig onder Israëlische civiele en militaire controle.

Oost-Barta'a ligt in Gebied C en dat heeft consequenties. De inwoners zijn voor vrijwel alles afhankelijk van het Israëlische civiele bestuur op de Westoever: bouwvergunningen, infrastructuur en iedere ruimtelijke ontwikkeling. West-Barta'a is een Israëlische gemeente en krijgt zijn voorzieningen uit Israël. De bewoners uit Oost-Barta'a mogen Israël niet vrij in. Als ze in West-Barta'a betrappt worden, krijgen ze hoge boetes en riskeren ze detentie. De Kabha-leden uit Israëlisch Barta'a kunnen vrij reizen, terwijl de meeste mensen uit Oost-Barta'a nog nooit de zee hebben gezien die op een steenworp afstand ligt.

De situatie is zo onoverzichtelijk en onduidelijk dat we onderweg constant vragen of we nu in Israël of op de Westoever zitten.

'Dit is nog niet het allerergste', zegt Najwa. 'Israël maakte het leven voor de dorpelingen tot een hel toen het aan het begin van het millennium de afscheidingsmuur bouwde. Bij Oost-Barta'a werd die muur niet op de Groene Lijn gebouwd, maar ongeveer een kilometer ten oosten van het dorp.' De gevolgen zijn desastreus. De mensen hier leven in een grote gevangenis, ingeklemd tussen de muur, twee zich snel uitbreidende joodse nederzettingen en het Israëlische Barta'a. Er heerse angst en onzekerheid over de toekomst.

De nieuwbouwwijk van Oost-Barta'a die met sloop wordt bedreigd. © Eyal Warshavsky

'We leven hier van checkpoint naar checkpoint', zegt Jawad Kabha, loco-burgemeester van Oost-Barta'a als we even later in de raadszaal van het gemeentehuis zitten. Leren bankstellen tegen de muren. Boven ons bromt de tl-verlichting. Met een zachte, rustige stem schetst Kabha een realiteit getekend door willekeur, militaire controle, bestuurlijke hardheid en een steeds ingewikkelder kluwen van regels, vergunningen en grenzen. 'We zijn afhankelijk van speciale doorreisvergunningen, arbeidsvergunningen en controleposten om ons te verplaatsen. We moeten ons steeds registreren. Voor medische zorg en andere essentiële voorzieningen zijn we aangewezen op de Westoever. We moeten dan door de controleposten in de muur, maar die zijn maar beperkt open en worden soms spontaan afgesloten. Families leven gescheiden, boeren hebben slechts beperkt toegang tot hun land.'

Daarbij komt dat Oost-Barta'a in verband met de bevolkingsgroei dringend een nieuw uitbreidingsplan nodig heeft. Het dorp kan geen kant op en barst uit zijn voegen. De Westoever kent een bevolkingsgroei van zo'n 1,85 procent (in Nederland is dat 0,5 procent). De gemeente heeft aan Israël nu een zogenaamd 'blauwe zone-plan' voorgesteld. Het betekent dat binnen een blauwe zone mag worden gebouwd en dat ook lopende bouw aanvragen daaronder vallen.

Kabha wijst op een ander probleem van de bezettingsbureaucratie: communicatie. Het gemeentebestuur heeft geen rechtstreeks aanspreekpunt bij de Israëlische autoriteiten. Alle contacten lopen via een 'districtscoördinatiekantoor' op de Westoever, wat de afstand vergroot en besluitvorming ondoorzichtig en traag maakt. Er is geen overleg en beleidsbeslissingen worden buiten de gemeente om genomen.

'Intussen reageert Israël nu met de grootste vernietigingsgolf van woningen en andere gebouwen in ons dorp', zegt Jihad Kabha, als bestuurslid verantwoordelijk voor planning en de ruimtelijke

ordering. Dan schiet zijn stem een halve octaaf hoger. 'Vorige week reden Israëlische bulldozers ineens het dorp binnen en overvielen de bewoners. Wij als gemeente wisten van niets. Ze veranderden Barta'a in een puinhoop. Ze hebben meer dan twintig bouwwerken platgewalst, zo luidt dat officieel volgens de Israëlische documenten. Maar een bouwwerk is veel meer dan één woning. Hieronder verstaan de Israëliërs ook flatgebouwen met twintig wooneenheden, huizen met meerdere wooneenheden, winkels. Honderden mensen raakten dakloos. Anderen verloren hun inkomstenbron.'

Het bestuur vreest dat er dit jaar nog veel meer sloopwerkzaamheden zullen volgen, waaronder het neerhalen van een veld met zonnepanelen dat de gemeente heeft aangelegd om het energietekort in het dorp op te vangen. Advocaten van de gemeente en lokale bewoners proberen het slopen via spoedprocedures te voorkomen, maar die worden standaard afgewezen door de Israëlische rechtbanken.

De vraag is welk belang Israël heeft bij de afbraak van al die huizen in het centrum van een Palestijns dorp. De officiële lezing van Israël is dat er gebouwd is zonder vergunning. Maar Kabha vindt dat erg kort door de bocht. Oost-Barta'a heeft altijd consequent bouwvergunningen aangevraagd. Vele daten van jaren geleden. Israël wees die aanvragen niet af, maar iedere keer moesten de aanvragers weer aan nieuwe bouwweisen voldoen en nieuwe documenten aanleveren. De procedures werden eindeloos gerekt en de Palestijnse aanvragers werden op tienduizenden sjekels kosten gejaagd waarna de Israëlische rechtbank onlangs de allerlaatste beroepschriften afwees. Een dag later werden de sloopbevelen al uitgevoerd.

'Kan het gemeentebestuur van Israëlisch Barta'a jullie niet helpen?' vraag ik. 'Misschien kan het als tussenpersoon optreden.' Jihad Kabha schudt zijn hoofd. 'We doen wel wat sociale activiteiten samen, maar over onze vergunningenproblematiek en de sloop hebben zij juridisch geen zeggenschap.'

De joodse nederzetting Katzir gezien vanuit Barta'a. © Eyal Warshavsky

Door een wirwar van kleine straatjes gaan we met Kabha naar de zwaarst getroffen wijk Khor al-Dab'a (Huis van de hyena). Niets heeft ons kunnen voorbereiden op wat we daar aantreffen. Het landschap doet denken aan de beelden van de verwoesting in Zuidoost-Turkije na de aardbevingen. Flatgebouwen als grimmige karkassen. Hele straten liggen in puin. Als ik het ledikant, een zitbank en wat speelgoed tussen de brokstukken zie, krimpt mijn maag ineen. Honderden mensen – sommigen nog in pyjama – werden 's ochtends overvallen en hadden geen tijd om iets mee te nemen. Kabha laat mij op zijn mobieltje de video van de sloop zien. Het lijkt een scène uit de sf-film *War of the Worlds*. Bulldozers komen als enorme monsterrobots met knippende tentakels aanrijden en torpederen flatgebouwen.

'En waar zijn die mensen nu?' vraag ik. Kabha wijst om zich heen. Sommigen zijn bij familieleden ingetrokken. Anderen wonen in provisorische containers. Ze worden geholpen door de gemeente en de gemeenschap maar schommelen op het randje van de armoedegrens. De sloopacties hebben een boomerangeffect op het dorp. In een andere wijk zien we bouwskeletten. De meeste bouwwerkzaamheden zijn stopgezet. Niets is in Barta'a zo permanent als het tijdelijke.

We proberen de zwaar getraumatiseerde gedupeerden te benaderen, maar de meesten willen niet in het nieuws uit angst voor verdere Israëlische represailles of misschien uit schaamte voor hun leefomstandigheden. Eén man wil dat wel. Wasfi Jad Kabha, een boer van middelbare leeftijd, staat met bevroren gezicht naast zijn platgewalste woning. Zelfs de door hem geplante bomen zijn vernield. Enkele jaren geleden bouwde hij twee identieke huizen op zijn eigen grond. Hij woonde in het ene huis met zijn oudste zoon en diens gezin. De andere woning wordt door de jongere zoon bewoond. Hij had stallen voor zijn schapen, kippenhokken en een kleine binnenplaats. Aan de andere kant was nog een kleiner huis waar een pasgetrouwd stel woonde. Vorige maand werden zijn huis en het kleine huis afgebroken. Het huis van de jongere zoon staat nog overeind, maar Wasfi Jad Kabha vreest dat de bulldozers zullen terugkomen.

'Alles is weg', zucht hij. 'De meubels, de spullen. Maar het ergste vind ik dat er zeventig kippen en drie schapen onder het puin bedolven liggen. Dit is nota bene mijn eigen grond. Ik heb mijn eigendomspapieren. Ik kan je de inschrijving in het Jordaanse kadaster nog laten zien. Ik had bouwvergunningen aangevraagd en daarvoor vijftigduizend sjekel betaald. Ze gaven ons niet eens de kans om te reageren. Ik krijg geen compensatie. Wat is hier het doel van?' Hij trapt tegen een steen.

Jihad Kabha legt uit dat de meeste gedupeerden eigenaar van de grond zijn. 'In tegenstelling tot Israël, waar de meeste grond staatseigendom is en inwoners die slechts in erfpacht kunnen gebruiken, is deze grond van ons en dat kunnen we met officiële eigendomsakten en uittreksels uit het kadaster bewijzen. Sommige percelen zijn al honderd jaar in de familie.'

Ik kijk naar het huis van de andere zoon. Twee verdiepingen. Een hoog portiek met massieve pilaren, het rode pannendak. De ramen zijn voorzien van rolluiken en veiligheidshekken. 'Ga jij jouw huis weer opbouwen als je de kans krijgt?' vraag ik.

Wasfi Jad Kabha schudt zijn hoofd. 'Dat is onmogelijk. Israël verbiedt dat we het puin opruimen. De sloopresten dienen als een blijvende waarschuwing voor alle dorpingen. Ze willen onze geest breken, begrijp je? Maar dat gaat ze niet lukken.' Het Arabische woord *sumud* valt in het gesprek tussen Wasfi en Jihad, wat 'volharding' betekent. Maar voor Palestijnen is het zoveel meer. Het is de keuze om te blijven, ondanks alles, en een toekomst te eisen op het land van je voorouders.

De afscheidingsmuur ten oosten van Barta'a. © Eyal Warshavsky

De situatie in Oost-Barta'a is slechts het topje van de ijsberg. De situatie weerspiegelt de nieuwe norm op de Westoever. De bezetting wordt als een reusachtig visnet steeds weer strakker aangetrokken.

‘Schokkend en wreed’, noemt Alon Cohen-Lifshitz dit regeringsbeleid tijdens ons telefoongesprek. Cohen-Lifshitz is directeur Planning en Community van de ngo Bimkom, een Israëlische mensenrechtenorganisatie van stedenbouwkundigen en architecten, die de mensenrechten op het gebied van ruimtelijke ordening en huisvestingsbeleid, zowel in Israël als op de Westelijke Jordaanoever, beschermt. Hij werkt al 22 jaar als architect en stedenbouwkundige op de Westoever. ‘Natuurlijk bestond er al een zeer rigide systeem, maar de laatste twee jaar zijn de wredeheden en de ontruiming dramatisch gestegen’, zegt hij.

Wat blijkt? Eind 2024 werd een groot deel van de controle over civiele zaken op de Westoever overgedragen aan de door minister van Financiën, Bezalel Smotrich, opgerichte nederzettingenadministratie. Deze afdeling voert een nultolerantiebeleid tegen de naar schatting 180- à 300.000 Palestijnen en promoot uitbreiding en oprichting van joodse nederzettingen voor de ongeveer 500.000 joodse kolonisten in Gebied C. Vooral inwoners van de zone – zoals Barta'a zijn er nog 38 dorpen en 150 gemeenschappen – die klem zitten tussen de Groene Lijn en de afscheidingsbarrière, zijn extra kwetsbaar.

De cijfers liegen er niet om. In 2025 werd 96 procent van alle sloopbevelen van Palestijnse bouwwerken in Gebied C uitgevoerd. Dat kwam neer op 962 bouwwerken, waaronder dus flatgebouwen, huizen, scholen, waterreservoirs. In 2026 is dat niet anders. Tegelijkertijd is de sloop van illegale bouwwerken van kolonisten gereduceerd. Alle Palestijnse bouwvergunningsaanvragen worden stelselmatig afgewezen; dit tegen de achtergrond van de goedkeuring van 27.350 wooneenheden voor joodse nederzettingen en de bouw van zo'n tweehonderd illegale

nederzettingen die met financiering van verschillende Israëlische ministeries zijn gebouwd en die niet door Israël worden gesloopt.

Tel daarbij op het toenemende geweld van kolonisten, dat door de overheid niet wordt tegengehouden, de annexatie van Palestijnse landbouwgrond voor militaire doeleinden en de bouw van apartheidswegen voor kolonisten en Cohen-Lifshitz komt tot een sombere conclusie: 'Israël wil opzettelijk en principieel voorkomen dat Palestijnen gebruikmaken van, bouwen en wonen in Gebied C. Het wil hen reduceren. Die situatie is vreselijk voor de Palestijnen. Maar het zal uiteindelijk Israël kapot maken. Israël laat het onrecht gebeuren. De extremisten en outlaws zullen Israël tot de afgrond brengen, tenzij er een wezenlijke politieke verandering komt.'

Die sombere toekomst wordt bijna tastbaar als ik met Deema en Kabha naar het hoogste punt loop. Vanaf de berg is goed te zien hoe Oost-Barta'a is ingesloten. Aan de ene kant ligt de Israëlische nederzetting Katzir. De villa's in een nieuwe woonwijk, omgeven door een veiligheidsshek, rukken steeds verder op richting Oost-Barta'a. In de verte slingert een grijs lint door het landschap. Het is de acht meter hoge betonnen afscheidingsmuur met zijn prikkeldraadversperringen, elektronische camera's en patrouillerende soldaten. 'Zie je daar die velden', wijst Kabha. 'We hebben ongeveer veertig kilometer land langs de afscheidingsmuur, maar we mogen er niet komen want het leger heeft dit tot veiligheidszone verklaard. De olijfbomen zijn geroid.'

We zien een houten huis met hoge antennes. Een joodse kolonist heeft nu het land van de Israëlische overheid gepacht en er al een boerderij gebouwd. Samen met anderen houdt hij continu de huizen in Barta'a in de gaten en verhindert de Palestijnse boeren om op hun land te werken. 'We verwachten dat ze daar een nieuwe nederzetting gaan bouwen', zegt Kabha. 'Alle wegen die je in de verte ziet zijn voor die settlers.'

Aan de andere kant torenen de hoge flatgebouwen van de Israëlische nieuwbouwstad Harish boven het landschap uit. Het woud aan bouwkransen verradt dat de stad zich in ijtempo uitbreidt. Ineens spot ik in Barta'a een grijs fabrieksgebouw van vijf verdiepingen dat kennelijk niet bedreigd wordt met sloop. Deema knikt en attendeert me op een minder zichtbaar symptoom van de bezetting. 'De eigenaar is een *mashtap*. Die heeft een deal gesloten met Israël.' Najwa knikt in stilte. Mashtaps zijn Palestijnen die als informant of collaborateur voor Israël optreden. 'Er zijn in het dorp verschillende mashtaps', zegt Deema. 'Van enkelen is het bekend. De meesten niet. Daarom zeggen we dat de muren hier oren hebben.'

We vervolgen onze weg tot vlak bij Katzir. Aan de Israëlische kant liggen de slaperige villa's met royale tuinen tegen de heuvel geplakt. Aan de Palestijnse kant – hemelsbreed zo'n halve kilometer van de Israëlische nederzetting – ligt de nieuwbouwwijk van Oost-Barta'a. Keurige appartementsgebouwen, een supermarkt, opslagplaatsen liggen aan nieuwe asfaltwegen.

'*Ahala!*' Suleiman, een vlotte veertiger, stapt net uit zijn nieuwe huis naast de moskee. Ook zijn woning wordt met sloop bedreigd. 'De mensen van Katzir klagen over hinder – waarschijnlijk gaat het om de gebedsoproepen vanuit de moskee – en willen dat de hele straat hier wordt afgebroken', zegt hij. 'Alles wat uitkijkt op Katzir loopt het risico vernietigd te worden.'

Najwa kent de situatie goed. Het gaat over 21 bouwwerken, appartementsgebouwen, winkels en een moskee. 'De terreur is heel erg', zegt ze. 'De bewoners mogen vanaf negen uur 's avonds geen licht meer aandoen. Ze moeten alle luiken sluiten. Toen een bruiloft werd gevierd – je weet hoe uitbundig wij Palestijnen zijn – sloot de Israëlische grenspolitie om elf uur het feest en werden bruid en bruidegom meegenomen voor verhoor. Een deel van de bewoners hier heeft de

Israëlische nationaliteit omdat ze het huis en de grond hebben geërfd van familieleden. Alles loopt hier door elkaar, want voor ons dorpelingen zijn de scheidslijnen niet gemakkelijk te trekken. Die mensen hebben met de verhuizing naar Oost-Barta'a heel wat Israëlische rechten verloren en nu verliezen ze dus hun huis.'

Hele straten zijn platgewalst in Oost Barta'a. De moskee wordt met sloop bedreigd.© Eyal Warshavsky

Najwa noemt de ultra-rechtse Israëlische ngo Regavim, wat 'aardkluiten' betekent, als een van de oorzaken voor de juridische problemen. Onder het motto dat ze Israëlisch staatsland willen beschermen, vliegen ze over de Palestijnse gemeenten met drones om privéterreinen te bespioneren en illegale bouwwerken op te sporen. Ze spelen de informatie door aan de nederzettingenadministratie. Opmerkelijk is dat deze afdeling en de ngo door Bezalel Smotrich zijn opgericht. Regavim beweert nu dat de huizen in de nieuwbouwwijk van Barta'a zonder vergunning op Israëlische staatsgrond zijn gebouwd.

Roi Drucker, de directeur van Regavim, zei onlangs in *Israel National News*: 'Voor een inwoner van Katzir die zijn huis voor miljoenen sjekels heeft gekocht, maakt het niet uit welke autoriteit verantwoordelijk is voor de handhaving.' Drucker beweert dat Oost-Barta'a door zijn ligging tussen Israël en de afscheidingsmuur in een 'handhavingsvacuüm' terecht is gekomen. Hij pleit voor afwijzing van hangende aanvragen en snelle sloop. Regavim noemt het nieuwbouwproject in Oost-Barta'a een veiligheidsrisico.

Deema is duidelijk aangedaan door de situatie en de ingrijpende maatregelen. 'We noemen dit *soft cleansing*, de geruisloze verdrijving. Maar de wreedheid waarmee mensen behandeld worden, maakt me verdrietig. Misschien kan de internationale gemeenschap wat doen', zegt ze terwijl ze rond kijkt.

'Mogelijk', zeg ik, 'maar het probleem ligt hier. Ga jij stemmen?' Op 27 oktober zijn de Israëlische parlementsverkiezingen en Palestijnen met de Israëlische nationaliteit vormen zo'n zeventien procent van de kiezers. Potentieel betekent dat zo'n twintig van de honderdtwintig zetels in de Knesset. 'Dat is toch een mogelijkheid om invloed uit te oefenen?' probeer ik.

Deema haalt haar schouders op en zegt dan aarzelend iets wat ik bij veel andere Palestijnen beluister: 'Dat heeft, denk ik, geen zin. De meeste mensen die ik ken stemmen niet.'

Ik probeer nog eens: 'Maar jullie kunnen een verschil maken en als je niet kiest gaat jouw stem naar de grootste partij.'

Even is ze stil, dan zegt ze: 'Ik twijfel. Ik ben bang dat alle partijen, of ze nu rechts of links zijn, doordesemd zijn van hetzelfde joodse gedachtegoed. De Arabische partijen zijn te autoritair en corrupt. Dus we hebben geen keus.'

Het controlesysteem wordt steeds strakker aangetrokken. Door een ingewikkelde bureaucratie met doorreisvergunningen, bouwvergunningen, arbeidsvergunningen, een ondoorzichtig stelsel van regels, procedures, persoonsregistraties en administratieve constructies kunnen Palestijnen geruisloos worden verdreven; gevangen in een permanente tijdelijkheid zonder vooruitzicht. En de rest van Israël kijkt toe.

22 APRIL 2026 – verschenen in [nr. 17](#)

Het eeuwige vuur van het Midden-Oosten

De doden van vroeger, van nu en van de toekomst

Een kwart eeuw correspondentenschap in Israël, op de Westoever en in Gaza leert: de volken die het land claimen zitten onophoudelijk gevangen in dogma's, slogans en theorieën. Altijd is vrede slechts een intermezzo.

De begrafenis van drie Palestijnen die gedood werden tijdens een aanval van Israëlische kolonisten in Abu Falah, Westelijke Jordaanoever, 8 maart © Faiz Abu Rmeleh / MEI / SIPA / ANP

Tijdens de luchtalarmen verandert het nerveuze Israëlische verkeer in een absurde snelheidsrace tegen raketten. We rijden met honderden andere weggebruikers over Kvish 6, de belangrijkste tolweg van Israël, die het land van noord naar zuid doorsnijdt. De app van Home Front Command op het mobieltje van Jonathan, mijn taxichauffeur, geeft continu *'tzeva adom'*, het alarm voor een directe aanval. 'De bommen zitten nu boven ons', zegt hij terwijl hij mij door de achteruitkijkspiegel nauwlettend gadeslaat.

Niemand lijkt zich iets aan te trekken van het advies van de overheid om op de vluchstrook te parkeren en op je buik in de berm te gaan liggen met beide handen achter je hoofd gevouwen. 'Er zijn zoveel alarmen', zegt Jonathan. 'Als ik voor iedere aanval moet stoppen, dan heb ik geen werk meer.'

Rechts glijden Israëlische dorpen, steden en boomgaarden aan ons voorbij. Dit is het smalste deel van Israël. Van de afscheidingsmuur tot de stad Netanya is de afstand slechts vijftien kilometer. De aanhoudende raketaanvallen van Iran, Hezbollah en de Houthi's laten duidelijk hun sporen na in het landschap. Platgebombardeerde flatgebouwen, inslagkraters in de velden, kapotgeschoten wegen. Alles in het heilige land echoot oorlog en doden. De doden van toen. Zes miljoen joden die in het Derde Rijk zijn vermoord, de Palestijnse doden van de Nakba. De doden van nu.

Twaalfhonderd Israëliërs op 7 oktober 2023, tussen de zeventig- en honderdduizend Gazanen, nog een onbekend aantal slachtoffers van de Iraanse oorlog en de oorlog met Hezbollah in Libanon. En de doden die in de toekomst nog zullen vallen.

Voor Israëliërs en Palestijnen is vrede slechts een pauze tussen twee oorlogen. Het concept vrede als een ruimte voor leven is bijna ongekend. Er is een verlangen, een hunkering, een droom van vrede en vrijheid waarvoor men vecht, maar juist in dat laatste zit de paradox. Er is geen vredesstrategie. Ik las dat Israël momenteel één miljard sjekel per dag (ruim 280 miljoen euro) aan

oorlog uitgeeft, terwijl er geen einddoel, geen concreet wederopbouwplan voor Gaza noch voor Israël zelf is en geen idee over normale betrekkingen met Libanon en Iran.

De doden zitten in het geheugen van Israëliërs en Palestijnen. Parkjes worden vernoemd naar gevallen soldaten. Langs de weg naar Jeruzalem staan wrakken van legerjeeps. Foto's van martelaren prijken op de muren op de Westoever. De Gazastrook is een openluchtgevangenis met één groot massagraf. In nieuwsuitzendingen zijn doden abstracte nummers geworden. In Israël is de herinnering aan de Gizaanse doden bijna volledig gewist, terwijl iedere Israëlische dode een mens was met een naam, een familie, vrienden, een bestaan.

Links van ons loopt als een betonnen lint de metershoge afscheidingsmuur, die de Westoever bijna aan het oog van de Israëlische reizigers onttrekt. Af en toe zie ik de daken van de flatgebouwen van Tulkarm en Qalqilya. Tijdens de Zesdaagse Oorlog van 1967 veroverde Israël dit gebied en Oost-Jeruzalem op Jordanië en de Gazastrook op Egypte. Israëliërs noemen de Westoever eufemistisch '*Ha Shtachim*', De Gebieden, alsof het land niet bezet is. Het beloofde land werd een imperium, een bezetter, die bezweek voor de verleiding van absolute macht.

In de 24 jaar dat ik als correspondent in Israël, op de Westoever en in Gaza werk, heb ik geprobeerd om de werkelijkheid van het leven, het conflict en de bezetting zo goed mogelijk te vertolken, terwijl om mij heen volken in de greep waren van dogma's, ideeën, slogans en theorieën. Ik heb geprobeerd om de bewoners van het Midden-Oosten te begrijpen en over wat ik zag en hoorde aan de lezers te berichten omdat ik geloof dat het ertoe doet, dat zij ertoe doen. Manoeuvrerend door het nieuws heb ik historische, etnische en maatschappelijke lijnen zo feitelijk mogelijk trachten te duiden en de verantwoordelijkheid van de regeringen, overheden en leiders benoemd, zodat de lezer zijn onafhankelijke mening kon vormen.

Ik interviewde honderden mensen. Politici, slachtoffers, militairen, Palestijnse vrijheidsstrijders, Israëlische en Palestijnse hoogleraren, bedoeïenen, Palestijnse gevangenen, druzen, Israëliërs, Gazanen. Gewone mensen. Ik zag wat het conflict deed met Israëliërs en Palestijnen, met daders en slachtoffers, aan beide kanten. Hoe Israëlische settlements op de Westoever, in strijd met internationaal recht, als paddenstoelen uit de grond schoten en schieten. Hoe Palestijnen werden teruggedrongen naar een steeds kleiner wordend grondgebied terwijl ze van de Israëlische overheid nauwelijks nog bouwvergunningen krijgen.

Ik zie ook hoe de huidige regering de ogen sluit voor het toenemende settlersgeweld waardoor er in maart van dit jaar alleen al tien Palestijnen werden gedood en er meer dan 250 geweldsmisdrijven werden gepleegd. Hoe het Israëlische parlement de doodstraf voor Palestijnse terroristen heeft aangenomen – de minister van Nationale Veiligheid Itamar Ben Gvir die rondloopt met een gouden broche van een strop op zijn revers – terwijl het de daden van joodse terroristen door de vingers ziet. Dat het Israëlische leger en de politie op de Westoever de settlers beschermen en de Palestijnen daarom doodsbang zijn om in eigen land te reizen.

Anderzijds zag ik ook dat Hamas, een door de EU als terroristisch aangemerkte organisatie, de macht in Gaza verwierf en met een schrikbewind regeerde over de angstige Gazanen, die meerdere keren in opstand kwamen, opstanden die werden neergeslagen. Hamas is aansprakelijk voor de dood van Israëlische burgers onder gruwelijke omstandigheden en de gijzeling van 251 mensen, hetgeen als meervoudige oorlogsmisdrijven wordt gezien. Maar bij de disproportionele oorlog die de Israëlische regering vervolgens tegen Gaza voerde met zoveel doden, vernietiging van infrastructuur – volgens de VN zijn er rond de 1,8 miljoen Gizaanse ontheemden die beperkt

toegang hebben tot water, voedsel en hulp – staan niet alleen de oorlog en het misdrijf ter discussie, maar ook de grenzen van het recht en de menselijkheid zelf.

Het beloofde land implodeerde. De extremistische regering voert een uitzichtloze oorlog op meerdere fronten terwijl de joodse bevolking onvoldoende schuilkelders heeft, en de Palestijnse bevolking helemaal geen schuilkelders heeft. Ik heb geprobeerd niet oververhit te raken in het vuur van het Midden-Oosten. Maar na de vele oorlogen, de Tweede Intifada, conflicten, militaire invallen, bezettingen, terroristische aanslagen, 7 oktober, de Gaza-oorlog, de twaalfdaagse Iraanse oorlog, de huidige oorlog in het Midden-Oosten en zoveel geschreeuw, scheldpartijen, politieke retoriek, onbetrouwbare leiders, bombardementen, gewonden, doden, zoveel doden, is mijn stem schor geworden en heb ik een journalistieke tinnitus in mijn oren. Het was en is nooit genoeg.

Zodra ik over Israël en Palestina en Israël en het Midden-Oosten begin, verdwijnen nuances. Mensen vragen mij, boos, haast dreigend, aan welke kant ik sta. Nuanceren staat daar haaks op. Men creëert onverenigbare narratieven zodat het moeilijk wordt om een gemeenschappelijke basis te vinden of het lijden van de ander te zien. Historische context en complexiteit worden weggezet als hinderlijke obstakels. Ik word tegelijkertijd uitgemaakt voor Israël-aanhanger en antisemiet. Maar ik ben geen activistisch journalist. Ik schrijf vanuit jarenlange ervaring en betrokkenheid, niet vanuit een kamp. Ik schrijf over wat er daadwerkelijk gebeurt, om zichtbaar te maken wat te complex is voor slogans – en juist daar wringt de schoen. Complexiteit vervaagt de morele helderheid, terwijl dat laatste precies is waarnaar mensen in deze tijd lijken te verlangen.

Jonathan onderbreekt mijn gedachten. ‘Die ballistische raket uit Iran viel toch vlak bij jouw huis? Hoe was dat?’ Hij vraagt het luchtig, nieuwsgierig, alsof het over een exotische vakantie gaat. Ik ben even stil. Ik voel weer die donkere koude nacht. Gehurkt in de schuilkelder van mijn huis. Buiten het loeiende luchtalarm. Ineens die plotselinge angstaanjagende stilte, gevolgd door een oorverdovende knal. De drukgolf doet de ramen openspringen, borden vliegen als in een jongleeract door het huis, pleisterwerk dwarrelt als sneeuw.

Er is de drang om naar buiten te gaan, de duistere straat op, al weet ik dat het onveilig kan zijn. Dan is er het geluid van sirenes. Zwaailichten knipperen als discolampen. Honderd meter verder: de karkassen van drie huizen. ‘Goddank geen slachtoffers’, zegt een buurman in pyjama. Bomscherven hebben een krater in de grond geslagen. In mijn werk heb ik onder Israëlisch vuur op de Westoever gelegen, tussen twee rivaliserende groepen in Gaza gezeten. Ik ben aangehouden en verhoord door het Israëlische leger en door Hamas. Maar nooit was de dreiging zo intiem, nooit kwam het geweld zo dichtbij als op deze koude nacht.

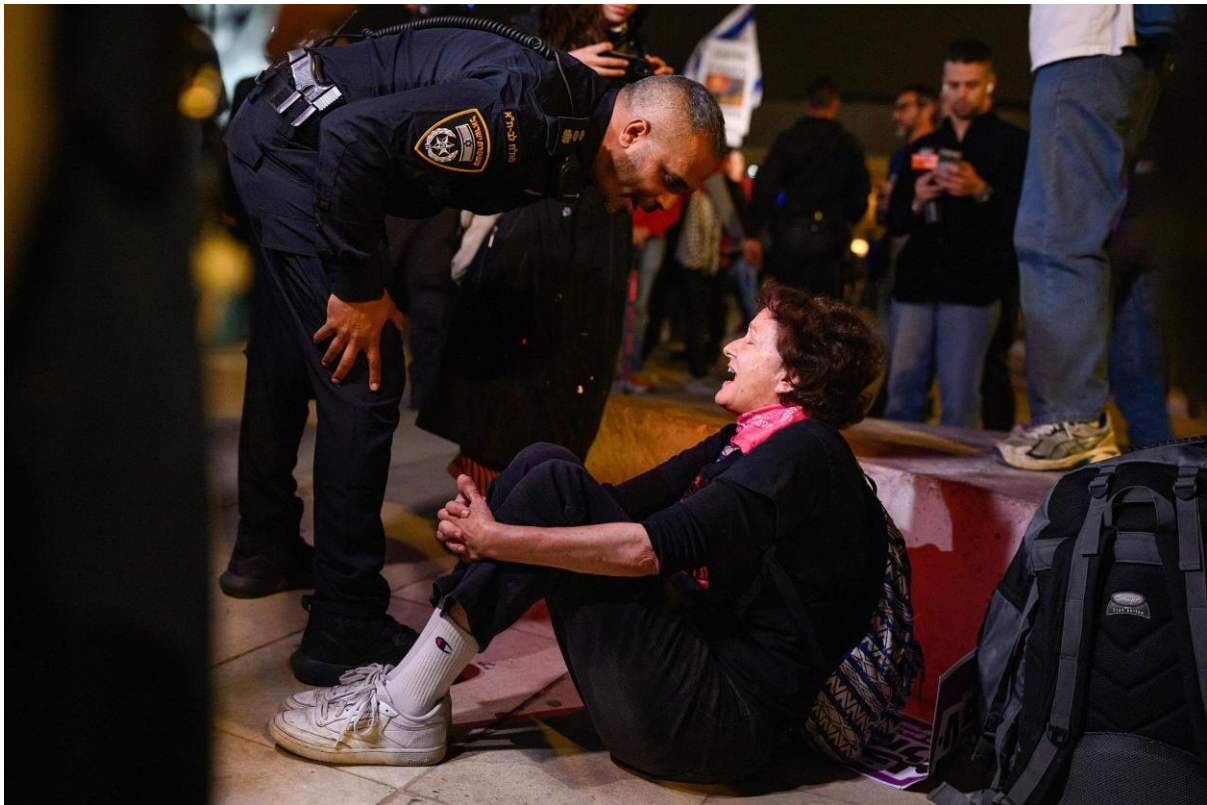
‘Tja’, zeg ik eindelijk. ‘Dat is moeilijk uit te leggen.’ Hij knikt en zet het raam op een kier.

Op het viaduct bij de Israëlische stad Kfar Saba staat een groep demonstranten. Boven de weg hangen zwarte spandoeken met het woord ‘Hallas!’ – ‘Het is genoeg geweest’. Drie weken geleden schreef ik dat 93 procent van de Israëliërs vóór de oorlog tegen Iran was. Maar in deze angstige tijd is de Israëlische publieke opinie zo veranderlijk als het weer. Nu de oorlog langer duurt en de kans op vrede en overwinning verder lijkt dan ooit, vervaagt het optimisme en de eenheid van het eerste uur.

De regering ziet met lede ogen dat overal in het land demonstraties worden gehouden. In Tel Aviv dreven veiligheidstroepen een bijeenkomst van duizend man hardhandig uiteen. Zeventien mensen werden gearresteerd. Volgens het Israel Democracy Institute steunt nog 65 procent van de bevolking de oorlog; 72 procent denkt dat een overeenkomst tussen Iran en de VS de Israëlische

veiligheid onvoldoende in acht zal nemen en 80 procent vindt dat Israël de oorlog tegen Libanon tegen elke prijs moet voortzetten.

De politieke verdeeldheid neemt toe. Die wordt mede gevoed door de controversiële begroting voor 2026 van de regering-Netanyahu waarin aanzienlijke bedragen aan de ultraorthodoxe politieke bondgenoten worden toegekend, ten koste van de posten onderwijs en gezondheidszorg. Belastingen worden verhoogd. Bovendien probeert de regering een wetsvoorstel door te drukken dat vrijstelling van dienstplicht voor ultraorthodoxe mannen verankert, terwijl het leger volgens stafchef Eyal Zamir door personeelstekorten en *battle fatigue* op instorten staat.

Verschillende organisaties, waaronder de vrouwenprotestgroep, anti-oorlogsactivisten en anti-regeringsdemonstranten, kwamen samen voor een gezamenlijk protest tegen de Israëlische regering op het Habima-plein, Tel Aviv, Israël, 4 april © Alexi Rosenfeld / Getty Images

Ik beluister bij mensen hopeloosheid, uitzichtloosheid over Israël's toekomst en het gebrek aan leiderschap. Sommigen willen het land verlaten, anderen geloven dat ze hun land moeten dienen. Palestijnse Israëliërs blijven trouw aan het land van hun voorouders. De verdeeldheid leidt tot heftige discussies onder vrienden, tijdens het familiediner, bij de kruidenier, en splitst soms gezinnen.

Jonathan verwoordt het standpunt van veel Israëliërs. 'Deze oorlog leidt tot niets. Die Trump zegt maar wat. Maar als we nu stoppen betekent dit in de cultuur van het Midden-Oosten totaal gezichtsverlies. We worden dan als zwak gezien en de kans bestaat dat we binnen een paar jaar voor een nog grotere oorlog staan, want ze willen ons vernietigen.'

Die existentiële angst van Israëliërs leidt al jaren tot verharding en meer steun voor de rechtse politieke partijen, zoals Likud, die veiligheid boven alles stellen. Het principe van strijden of sterven laat steeds minder ruimte voor de ander. Overigens zijn de verschillen tussen Likud en de grote oppositiepartijen op het gebied van veiligheid en harde aanpak opvallend klein. Begin maart

verklaarde Yair Lapid, oppositieleider en lijsttrekker van de partij Yesh Atid, openlijk zijn steun voor de oorlog en Netanyahu. Nu de parlementsverkiezingen voor de deur staan laten Israëlische politici van diverse politieke partijen zich na iedere raketaanval vooral in het geteisterde noorden gretig fotograferen op de plaats des onheils. Het land vaart op ramkoers en wordt nauwelijks door het Westen gecorrigeerd.

We passeren de kantoren van Elbit Systems, het grootste Israëlische defensiebedrijf, dat leeft van deze en andere oorlogen. Elbit produceert onder meer drones, elektronische oorlogssystemen, artillerie en geavanceerde surveillance- en communicatietechnologie. Door de stijgende vraag en grotere defensiebudgetten van Israël boert Elbit goed. Maar deze wapenfabrikant is ook bijzonder in trek bij buitenlandse klanten. De defensieproducten zijn *combat proven*. Israël heeft door de bezetting van de Palestijnse gebieden, de Gaza-oorlog en de oorlogen en conflicten met omringende landen veel kennis opgedaan in asymmetrische controle, oorlogvoering, terreurbestrijding en beteugeling van minderheden.

Een van de grote afnemers van het bedrijf is de Nederlandse staat. In mijn onderzoek voor *De Groene Amsterdammer* van 28 juni 2023 meldde ik dat Nederland twintig Puls-raketsystemen van Elbit had gekocht voor 305 miljoen dollar. De systemen zijn vanaf februari 2024, tijdens de Gaza-oorlog, gefaseerd geleverd. Uit onderzoek van de NRC een jaar geleden blijkt dat Nederland in vijf jaar tijd voor bijna twee miljard euro aan Israëlische wapens heeft gekocht. Elbit verdubbelde zijn winst in 2025 ten opzichte van voorgaande jaren naar zo'n zeshonderd miljoen dollar.

We stoppen bij luchthaven Ben Gurion, 'Natbak' voor Israëliërs. De vertrekhal lijkt op het decor van een dystopische film: rijen lege incheckbalies, verlaten douanehokjes. Rechts naast de ingang staan twee grote donkergrijze vliegtuigen van het Amerikaanse leger. Op de begane grond passeert een klein groepje reizigers de security. Op instructie van de minister van Transport, Miri Regev, mag er maar één vliegtuig per uur met maximaal vijftig passagiers vertrekken. Diplomaten en gestrande buitenlanders zouden voorrang krijgen, maar ik hoor om me heen alleen Hebreeuws.

Een jong Israëlisch gezin met twee kinderen vertelt dat ze naar de VS zijn uitgeweken. Een gepensioneerd stel woont in Canada, een jonge vrouw is naar Griekenland geëmigreerd. Met strakke witte gezichten kijken ze angstig naar het elektronisch bord waarop de vertrektijden permanent worden aangepast in verband met luchtaanvallen.

Sinds 7 oktober 2023 heeft een recordaantal van circa 230.000 Israëliërs het land verlaten. Het gaat vooral om jonge gezinnen, hoger opgeleid, overwegend seculier. Ze vinden de politieke koers, de veiligheidssituatie en het dure dagelijkse leven niet meer houdbaar. Voor het eerst in jaren is er een negatieve migratiebalans, wat betekent dat er meer joden het land verlaten dan dat er joden 'op aliya gaan'. Dat is uitzonderlijk, want de joodse staat propageert juist de veilige haven voor alle joden te zijn.

Nu Ben Gurion bijna gesloten is, verlaten vele Israëliërs het land via Taba of Sharm El Sheikh in de Sinaïwoestijn in Egypte of via Amman in Jordanië. 'Er wordt op de Jordaanse luchthaven nu meer Hebreeuws dan Arabisch gesproken', zegt Jonathan. Een deel van deze joden zal weer terugkeren, want de hang naar Israël blijft.

Op binnenkomende vluchten – de zogenaamde *rescue flights* waarmee Israël joodse immigranten en in het buitenland gestrande Israëliërs redt en terugbrengt naar het oorlogsgebied – gelden geen beperkingen op het aantal passagiers. In de aankomsthal is het een drukte van jewelste. We zien groepen Amerikaanse orthodoxe joden. 'Nieuwe olim', zegt Jonathan.

Sinds 7 oktober 2023 kwamen er ondanks de oorlogsdreiging nog 55.000 olim, opstijgers in het Hebreeuws, oftewel nieuwe joodse immigranten, naar Israël.

Volgens demografen kan de uittocht van voornamelijk seculiere joden en de intocht van religieuze joden op lange termijn structurele gevolgen hebben voor de Israëlische economie en samenleving. Orthodoxe joden hebben meer kinderen, een lagere gemiddelde productiviteit, een lager inkomen per capita, en zijn afhankelijker van staatssteun. De demografische verschuiving zou de belastingbasis verkleinen, de groei van het nationaal product vertragen en de publieke infrastructuur onder druk zetten, aldus het Institute for Jewish Policy Research.

Het luchtalarm galmt door de hal met de gesloten winkeltjes en restaurantjes. We rennen naar de kelder van het vliegveld. Buiten horen we het gedonder. Om ons heen het geroezemoes van de orthodoxe olim, de vertrekkende reizigers, moeders met kleine kinderen op de grond en beveiligingsbeambten in gele hesjes pratend in walkietalkies.

Na 24 jaar als correspondent in dit gebied van het Midden-Oosten ben ik nog steeds een vreemdeling. Ik ben geen Israëliër of Palestijn, jood noch moslim. 'Je begrijpt ons niet', zeggen joodse vrienden die keer op keer proberen uit te leggen dat ze in de ban zijn van hun land, al is Israël momenteel misschien wel de onveiligste plek voor joden ter wereld. 'Je begrijpt het niet', zegt een Palestijnse vriend. 'Ik kan dit land nooit verlaten, want dit is de plek van mijn voorvaders. Deze grond heeft mij voortgebracht.'

Ik moet denken aan Milan Kundera, die in *De ondraaglijke lichtheid van het bestaan* schrijft dat de zwaarste last ons verplettert, maar dat juist die zwaarte ons leven zijn intensiteit en betekenis geeft.

Het is die zwaarte die velen hier lijken te zoeken. Zolang ze strijden, bestaan ze nog. Voor joodse Israëliërs maakt de geschiedenis van de vervolging het bestaan van de joodse staat noodzakelijk. Voor Palestijnen bindt de geschiedenis van verlies – de Nakba, de bezetting, de Gaza-oorlog – hen aan elke meter grond. Onder de oppervlakte van het dagelijks leven ligt een permanente verwachting: dat de Verlosser zal komen, dat er een dag van recht zal aanbreken, dat er ooit een overwinning zal zijn. Maar de hunkering naar lichtheid, naar vrijheid en vrede blijft een vaag besef.

Vrede is hier een intermezzo, een luwte in de storm, ergens tussen de oorlogen in.

21 APRIL 2026 – verschenen in [nr. 17](#)

Israël versoepelt de regels voor postume zaadwinning

Voor de ouders van gedode IDF-soldaten willen de mogelijkheid van nageslacht behouden.

Hebron, de Westelijke Jordaanoever, 16 augustus 2025© Mosab Shawer / Middle East Images / ABACAPRESS.COM / ANP

Tel Aviv – Mag een man na zijn dood een vrouw bevruchten en vader worden – alsof hij een levend gedenkteken voor zichzelf opricht? Wat in Israël begon als een zeldzame medische mogelijkheid en sporadisch werd toegepast, is sinds 7 oktober 2023 met de daaropvolgende oorlogen uitgegroeid tot een bizarre en brede praktijk: het postuum winnen en gebruiken van het sperma van gesneuvelde Israëlische soldaten – voornamelijk door ouders om de mogelijkheid van een toekomstig nageslacht te behouden. De procedure houdt in dat er een incisie in de teelbal van de dode wordt gemaakt en een klein stukje weefsel wordt verwijderd, waaruit vervolgens in een laboratorium levende zaadcellen kunnen worden geïsoleerd en ingevroren.

In 2003 gaf de procureur-generaal de richtlijnen voor de procedure, maar die zijn onlangs versoepeld, zodat ook ouders van gesneuvelden zonder voorafgaande toestemming van de rechter het sperma kunnen laten invriezen. Ze moeten direct na het overlijdensbericht beslissen, want het weefsel moet binnen 72 uur afgenomen worden. Het leger helpt de nabestaanden om de formulieren in te vullen en de juiste medische instanties voor spermapreservatie te contacteren. Eind 2025 werd er op deze manier al bij meer dan 250 gesneuvelde soldaten en veiligheidsbeambten, voornamelijk op verzoek van ouders, sperma ingevroren.

Het gebruik van het zaad voor voortplanting ligt ingewikkelder. De rechter moet toestemming geven en die zal zich afvragen wat de soldaat zelf gewild zou hebben. Als zijn schriftelijke verklaring ontbreekt, zal zijn kindervens met getuigenverklaringen van vrienden en familieleden moeten worden vastgesteld. En daar wringt de schoen. Terwijl rouwende ouders massaal vechten voor kleinkinderen om een deel van hun kind te laten voortbestaan, blijkt uit een recent onderzoek dat de helft van ondervraagde ongehuwde jonge mannen bezwaar maakt tegen de zaadwinning na hun dood. Tegelijkertijd raakt postume zaadwinning iets wat diep verankerd zit in de joodse traditie; het idee dat een leven niet eindigt, dat de bloedlijn moet worden voortgezet.

Vele Israëliërs voelen een urgentie om voort te planten vanwege de herinnering aan de zes miljoen doden van de holocaust, het verlangen naar joodse continuïteit en het verzekeren van een joodse meerderheid in de demografische strijd met de Palestijnen. Volgens Bloomberg worden er al kinderen op deze manier verwekt en zouden honderden Israëliëse vrouwen zich aanmelden als draagmoeder. Maar hoe zit het met het kind dat wordt geboren uit het sperma van een dode, gedragen door een anonieme draagmoeder? Het moet het verlies van een soldaat goedmaken. Alsof het een levend gedenkteken is.

11 MAART 2026 – verschenen in [nr. 11](#)

De geestelijke gezondheid van Israëliërs dendert achteruit

Tel Aviv – Eén op de drie inwoners heeft psychische problemen. Het gebruik van slaappillen is met 180 procent toegenomen.

Tel Aviv – Het Heilige land lijkt in een toxische overwinningsroes. Israëliëse en Amerikaanse piloten die constant luchtaanvallen op Iran uitvoeren en Israëliëse grondtroepen in Libanon worden het graf in geprezen. Dat er dagelijks een stortvloed van raketten door Iran en Hezbollah op Israël wordt afgevuurd, ach, een kniesoor die daarop let. Wij zijn het weerbaarste volk ter wereld, galmen de Israëliëse televisiezenders met een aan arrogantie grenzende stelligheid en ze tonen beelden van jongeren en strijdbare bejaarden die in een gaarkeuken voedsel bereiden voor de jongens aan het front.

Israël is het veiligste land ter wereld, zegt het nieuws, terwijl in Europa gestrande Israëliërs worden gerepatriëerd naar het oorlogsgebied. Het volk is verenigd. 93 procent staat pal achter de oorlogszuchtige plannen van Netanyahu, melden de media.

Zo kort voor de verkiezingen is Bibi de onbetwiste leider. Zelfs oppositieleider Yair Lapid betuigt zijn volledige steun.

Maar achter de oorlogsbravoure gaat een andere wereld schuil, die niet in het nieuws komt. ‘Ga binnen anderhalve minuut na een alarm naar een schuilkelder en blijf daar tot het sein veilig is afgegeven’, waarschuwt Home Front Command, als het centrum van het land zo’n tien keer per dag en het noorden elke paar minuten worden aangevallen. Maar één op de drie Israëliërs beschikt niet over een schuilkelder dicht bij zijn huis. Sommigen zetten tentjes op in een parkeergarage om daar met het gezin de nacht door te brengen. Anderen schuilen onder bruggen, trappenhuisen, en kwetsbare ouderen blijven alleen thuis.

‘Als je met de auto onderweg bent en een alarm hoort, ga dan plat op de grond liggen’, adviseert de nieuwslezer. Maar nu Iran clusterraketten op het centrum gooit, die honderden kleine submunitie-bommetjes verspreiden over een gebied zo groot als tientallen voetbalvelden, is schuilen in open gebieden levensgevaarlijk. Natuurlijk zouden verstandige Israëliërs zich niet op de weg begeven, zij het dat de staat – om compensatie voor inkomstenderving te omzeilen – miljoenen werknemers ondanks de oorlog weer aan het werk stuurt.

Ouders vragen zich vertwijfeld af wat ze met hun kinderen moeten doen, want scholen zijn vanwege die oorlog wel gesloten. Het is geen wonder dat de geestelijke gezondheid van Israëliërs, die al meer dan twee jaar in een oorlogssituatie leven, achteruit dendert. Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft één op de drie psychische problemen, waaronder ptss. Het gebruik van slaappillen is met 180 procent toegenomen en volgens een onderzoek van het Myers-JDC-Brookdale Institute heeft Israël het hoogste gebruik van voorgeschreven opioïden ter wereld.

Terwijl het in Israël raketten regent zonder uitzicht op langdurige stabiliteit in de regio, verdrinkt de Israëlische weerbaarheid in een verslavende traumaroes.

17 DECEMBER 2025 NR 51-52

Religieuze joden

613 mitswot en Hashem

Orthodoxe joden voelen zich in Israël vaak onbegrepen en gediscrimineerd door hun landgenoten. Vier vrouwen geven een kijkje in hun leven. 'Een vrouw zei tegen haar hond: "Kom, ga opzij voor die religieuzen. Ze stinken."'

beeld Hadas Parush

Tzivia Greenberg, Petach Tikwa, Israël

Het begint met een telefoontje op een zondagochtend. Ik herken de stem van Tzivia Greenberg, een orthodoxe vrouw die ik jaren geleden bij een lezing in Jeruzalem ontmoette. De combinatie van een

pruik en lange zedige jurk met haar uitgesproken no-nonsense houding had mij geïntrigeerd. Nu zegt ze dat ze via Google Translate mijn artikelen leest. 'Die column van jou' – ze bedoelt een bijdrage in *De Groene* voor 'In de wereld' over gendersegregatie in de baden van het natuurreservaat Sahne – 'is eenzijdig. Je portretteert de religieuze joden als mannen met zwarte hoeden en ons, met rokken tot op de grond, als vrouwen die onderdrukt en niet gehoord worden. We zouden in alle Israëliëse zwembaden gendersegregatie willen invoeren en heel Israël halachisch maken.'

Haar stem gaat een halve octaaf omhoog. 'Wat een onzin. We willen alleen in de zomervakantie drie avonden per week in een natuurbad gescheiden zwemmen. We zijn met zo'n 1,3 miljoen charedim en vele andere religieuze joden. Me dunkt dat wij toch ook ontspanning mogen hebben.' Ze zegt dan plotseling: 'Jij weet niets van ons. Je schrijft over de orthodoxen alsof we een homogene groep zijn terwijl er verschillende stromingen zijn en binnen die stromingen weer vele stemmen.'

Ik ben even stil. Het orthodoxe jodendom heeft voor mij iets geheimzinnigs. Ik weet dat er een scala aan joodse gemeenschappen bestaat, variërend van de ultraorthodoxe charedim met de subcategorie van chassidim en het joodse fundamentalisme tot het modern-orthodoxe jodendom, religieus nationalisme en religieus zionisme. Er zijn mannen met zwarte keppeltjes, grote hoeden of nertsbonthoeden die sjtreimel heten. Vrouwen met hoofddoeken, hoeden of pruiken. Sommige mannen – vooral de charedim – worden door hun religie tot thorastudie geroepen; chassidische joden leggen meer de nadruk op het spirituele en de kabbala, terwijl allen leven volgens de regels van de thora. Bij elke handeling in het leven draait het om de aanwezigheid van God: gebed, eten, werk, gesprekken. Maar je mag zijn naam niet uitspreken, want de ware naam van God is te heilig. Daarom gebruikt men de term *Hashem*, de naam.

Nu de gevolgen van twee jaar oorlog en de verslechterde economische situatie in Israël worden gevoeld, zijn orthodoxe joden vaak het mikpunt. 'Ze zitten maar in de sjoel te bidden terwijl wij het geld verdienen', en: 'Onze jongens moeten in de oorlog vechten, terwijl zij veilig thuis zitten', zeggen mijn vrijzinnige joodse vrienden terwijl ze, net als ik, de orthodoxe wereld niet kennen. Ongeacht hun religieuze achtergrond werken praktisch alle vrouwen, maar in de Israëliëse pers worden ze óf als *superwomen* neergezet – ze hebben een academische graad, twaalf kinderen, zorgen voor het huishouden en werken buitenshuis – óf als vrouwen die niet werken omdat ze gescheiden of misbruikt zijn, terwijl er waarschijnlijk een hele wereld van gewone werkende vrouwen tussen zit. In Israël verbrokkelt hokjes-denken de samenleving. 'Jella', zeg ik tegen Tzivia. 'Wil je mij jouw wereld laten zien?'

De Greenbergs wonen in de gemengde woonwijk van Petach Tikwa. De straat ademt geschiedenis. Een bord in de voortuin meldt dat hier zo'n honderd jaar geleden een geheime schuilplaats lag voor wapens van de paramilitaire zionistische Hagana die de joodse nederzettingen beschermde. Aan de overkant herinneren de gele linten rond de bomen nog aan de recente geschiedenis; de Israëliëse gegijzelden die in Gaza gevangen zaten. Op het eerste gezicht onderscheidt het huis zich niet van een doorsnee Israëliësch woonhuis. Witte muren, een woonkamer met een L-vormige bank, een grote eettafel.

Tzivia Greenberg draagt haar roodbruine haar in een modieuze carré en gaat modern doch decent gekleed. Kleine details, de *Sifrei Kodesh*, de heilige boeken, de kan met twee handvatten voor de rituele handwassing, de koosjere keuken met de twee wasbakken om de vlees- en melkproducten gescheiden te houden en Tzivia's pruik vertellen dat dit een orthodox huis is. Ze kwam in 1971 uit Brooklyn, New York naar Israël en trouwde op haar achttiende met haar man die ze via *shidduch* – een systeem van religieuze matchmaking – had leren kennen. De panoramafoto aan de muur kan nauwelijks het veelkoppige gezin bevatten: Tzivia, haar man, twee zonen en vier dochters met hun

echtgenoten, veertig kleinkinderen en twee achterkleinkinderen. Het volgende achterkleinkind is op komst.

Ze zegt met een knik naar die foto: 'Afgezien van mijn twee zoons en een schoonzoon – zij studeren thora in de *kollel*, een studieplek voor getrouwde mannen – werken alle kinderen.' Het gezin is Litouws-charedisch en leeft volgens de drieduizend jaar oude halachische wetten. Alle antwoorden staan volgens Tzivia in de thora en de halachische boeken. 'Man en vrouw bestuderen samen wat de halacha zegt. Er zijn regels voor de sabbat en de kasjroet. Als ik bijvoorbeeld in mijn koekenpan melkproducten heb gebakken, dan zegt de halacha mij of ik hem nog voor vlees kan gebruiken en wanneer. In geval van twijfel vragen we de leiders van de gemeenschap om belangrijke vragen te beantwoorden. Bijvoorbeeld als het gaat om dienstplicht voor jongeren, thorastudies, op wie we moeten stemmen en hoe we ons leven moeten indelen. We volgen hun beslissing.'

Deze dochter van holocaustoverlevenden houdt van Israël. 'Ik vond het heerlijk om 's avonds laat met het gezin door de straten van Petach Tikwa te lopen. Het was rustig en vredig. We waren allemaal joden in het land van de joden. Nu is Israël niet uitsluitend een joods thuisland want er zijn vele niet-joodse immigranten bijgekomen. De laatste jaren, en zeker sinds 7 oktober, voel ik mij ook ongemakkelijk als ik Arabieren in de stad zie of als de buschauffeur een Arabier is. We kunnen niet meer overal reizen.'

Religieuze joden

De charedim – enkelvoud chared, dat godvrezend betekent – werden aanvankelijk als de 'pure' joden – de jidden – gezien. Met de Verlichting in Europa in de achttiende eeuw werden de wetten die joden belemmerden om met de bredere seculiere wereld in contact te komen verruimd. Terwijl joden seculier onderwijs gingen volgen en werden blootgesteld aan wereldse ideeën, bleef de charedische samenleving vasthouden aan de oude tradities. Door het zionisme aan het einde van de negentiende eeuw werd het verschil tussen de joodse stromingen duidelijker. De orthodoxen verwierpen het seculiere zionisme. Het conflict bleef beperkt omdat de charedim zich verre hielden van de politiek, maar met de oprichting van Israël veranderde dat.

De eerste premier, Ben-Gurion, beloofde de orthodoxen soevereiniteit over de religieuze 'joodsheid' van de staat in ruil voor hun erkenning van Israël. Sindsdien hebben rabbijnen het gezag over het religieuze en dagelijkse leven van de Israëliërs. De rabbijn bezegelt huwelijken – burgerlijke huwelijken zijn er niet –, bepaalt echtscheidingen, registreert geboorten en regelt begravenissen. Restaurants moeten een koosjer-certificaat hebben. De rabbijnen adviseren over de politieke partij waarop hun gemeenschap stemt.

Inmiddels groeide de charedische gemeenschap van 450.000 Israëliërs in 2012 tot 1,3 miljoen in 2024 (bijna veertien procent van de bevolking) en hebben ze een belangrijke stem in de regering-Netanyahu. De helft van de ultraorthodoxe mannen en de meeste ultraorthodoxe vrouwen werken. Toch is volgens het Israel Democracy Institute het aantal orthodoxen dat onder de armoedegrens leeft twee keer zo hoog als de rest van de bevolking. Ongeveer zestig procent van de orthodoxe bevolking is jonger dan twintig jaar.

Koosjere keuken in het huis van Tzivia Greenberg in Petach Tikwa

Voor charedische joden is er een verschil tussen de staat Israël – de politieke realiteit, *Eretz Israël*, het land binnen zijn bijbelse grenzen met inbegrip van de Westoever en de Golan – en *Eretz Hakodesh*, het land dat spiritueel hoger staat dan alle andere landen. Voor chassidische joden is dat laatste vaak het belangrijkste. Door de eeuwen heen zijn joden hiernaartoe gekomen, al leefden ze

soms in volstrekte armoede, maar dit is voor hen het beloofde land van het joodse volk. Tzivia denkt niet aan vertrekken, al is haar land in permanent conflict en oorlog. 'Dat zou alleen gebeuren als de *gedolei thora*, de leiders, beslissen dat we het land moeten verlaten omdat onze vernietiging wordt gevreesd. Maar ik denk niet dat dit gebeurt. Toen Amerikaanse jesjiva-studenten onlangs vroegen of het veilig was om Israël te bezoeken – we zaten midden in de oorlog – antwoordden de *gedolei thora* dat Israël de veiligste plaats voor joden is.'

Ik zeg dat ik die redenering niet begrijp. Er zijn de afgelopen twee jaar meer joden in Israël gedood dan in alle andere landen bij elkaar. Je zou zeggen dat Israël het onveiligste land voor joden is.

Tzivia schudt haar hoofd. 'Hoe en wanneer iemand sterft is zijn lotsbestemming. De charedim aanvaarden dat de mens sterfelijk is en dat Hashem over leven en dood beslist. De toename van de kritiek op joden en het antisemitisme in de Verenigde Staten en Europa zijn verontrustend voor joden. Ik verwacht dat er vooral orthodoxe joden op alia gaan, want zij komen naar Eretz Israël en het heilige land.'

Terwijl ze een schaal met nootjes en fruit op tafel zet, zeg ik dat het vechten en het risico van de dood nu voornamelijk bij niet-orthodoxe joden ligt. Voor de orthodox-joodse gemeenschap bestond een vrijstelling of uitstelregeling van de dienstplicht, waarbij mannen zich fulltime wijden aan thorastudie. Daar heeft de Hoge Raad vanwege de oorlog in 2024 een stokje voor gestoken. Orthodoxe jongeren zijn nu in principe dienstplichtig. Het gevolg waren massale – vaak gewelddadige – protestbijeenkomsten. De regering staat oogluikend toe dat religieuzen de dienstplicht ontlopen.

Ook in Tzivia's religieuze wereld is het een twistpunt. Tzivia's zus en zwager zijn religieuze nationalist. Hun kinderen gaan wel het leger in. Een van de nichtjes was woedend op Tzivia's kinderen die niet in dienst gaan. 'Begrijp je haar woede?' vraag ik. Tzivia knikt. 'Mijn man heeft in het leger gediend. Wij geloven in vrijwilligheid. Maar zij wil niet begrijpen dat wij anders zijn. Het is echt niet eenvoudig om gekleed te gaan zoals wij, om de regels van de halacha te volgen, maar wij geloven dat dit het beste voor het joodse volk is en dat de thorastudie hetzelfde effect heeft als de gewapende bescherming.' Volgens Tzivia gebeuren er door gebed en toewijding wonderen. Zo had de terreuractie van 7 oktober 2023 zich over het hele land kunnen verspreiden, maar dat gebeurde niet.

Intussen verscheurt dit twistpunt families en hele gemeenschappen. Tzivia ziet een verandering in de orthodoxe wereld. Sommige vriendinnen zijn moderner geworden. De kinderen gaan anders gekleed, ze werken in de wetenschap en volgen niet meer de *gedolei thora*. Ze vinden dat je in dienst moet als je niet aan thorastudie doet. Maar voor Tzivia schuilt er een gevaar in dienstplicht voor orthodoxe mannen. 'Wij willen dat onze jongens kuis blijven. Als een charedische jongen het leger in gaat, kan dat zijn hele levensstijl beïnvloeden. Ik ken jongens die na hun dienstitijd totaal anders waren.'

Ik haal mijn schouders op. Dat gebeurt toch ook met niet-religieuze jongens? Na alles wat ze in Gaza hebben gezien, de bevelen die ze hebben moeten uitvoeren zijn die ook gekneusd.

'Dat bedoel ik niet', zegt Tzivia. 'Het stoort me niet dat ze harder worden. Het gaat ons om het behoud van de religieuze levensstijl. Ik heb kinderen gezien die na het leger niet meer volgens onze halachische wetten leven. Dat wil ik niet voor mijn kinderen, maar als een van hen afdwaalt dan zal ik hem nog steeds ontvangen.'

Tzivia is professioneel fundraiser van Bayit Cham, een van de grootste ngo's voor mensen met psychische problemen. Psychische problemen, misbruik, echtscheiding, geboortebeperving zijn bespreekbaar geworden in de orthodoxe wereld. Veel vrouwen gebruiken anticonceptie en willen

niet meer onbeperkt kinderen krijgen. 'Wij zien de geboorte als een gebod, maar als een vrouw ziek of te oud is en niet voor haar kinderen kan zorgen dan kan ze van de rabbijn toestemming krijgen om anticonceptie te gebruiken.'

In de orthodoxe rolverdeling tussen mannen en vrouwen ziet Tzivia zich absoluut niet als tweederangsburger. Er is een scheiding van taken tussen man en vrouw. Hij moet drie keer per dag naar de synagoge. Hij bidt en studeert. Zij baart kinderen, voedt ze op en werkt. Dat je de geslachten van elkaar scheidt, betekent niet automatisch dat je een van de twee onderdrukt. 'Er zijn mannen die thora studeren, koken en de kinderen naar school brengen. Mijn zoon staat om vijf uur op om gemara-lessen te geven en dan aan het werk te gaan. Ze kleden zich in zwarte pakken om aan te geven dat ze tot de gemeenschap behoren, maar hun mentaliteit is moderner. De meeste charedi-vrouwen werken. Vrouwen moeten een hoger inkomen hebben, vooral als ze beslissen dat de man zich wijdt aan thorastudie. Ze werken in de niet-charedische buitenwereld.'

Dat die buitenwereld hen soms discrimineert voelt Tzivia ook in haar werk. Een vertegenwoordiger van grote sponsors met een religieuze achtergrond wilde alleen nog maar doneren als Tzivia zou verhullen dat Bayit Cham ook met charedische cliënten werkt. Tzivia weigerde dat, ze werkt met alle cliënten ongeacht achtergrond en religie.

'Kijk, dat is het kernpunt van discriminatie,' zegt ze. 'Het verzwijgen en zwijgen. Mijn beide schoonzonen werd werk geweigerd omdat ze charedim zijn. Zij zwegen. Toen mijn dochter nog in Petach Tikwa op school zat, werd ze iedere dag gepest door vrijzinnige kinderen van de buurtschool. Ze durfde niets te zeggen. Tijdens haar werk wordt mijn dochter geconfronteerd met kritiek van collega's. Ze houdt wijselijk haar mond. Ik heb meegemaakt dat vrouwen van verschillende achtergronden mij persoonlijk als vrouw accepteerden en zeiden dat ik niet zoals die andere charedim was, terwijl ze op de groepsapp hatelijk over onze gemeenschap spraken.' De gemeenschappelijke oorzaak is volgens haar angst. Angst dat de charedim de samenleving overnemen. Angst dat de moderne staat wordt ontwricht en theocratisch wordt, doordrenkt van joods obscurantisme.

Esti Monk, Elad

Op een steenworp afstand van Petach Tikwa doceert professor Ilana Blumberg Engelse literatuur aan Israëlish-joodse, islamitische, christelijke en buitenlandse studenten van de Bar-Ilan Universiteit. Een van haar bekende uitspraken na de terreuraanslagen van 7 oktober 2023 is: 'Ik wil niets bewijzen. Ik wil mensen de mond niet snoeren of politiseren. Ik wil niet "ons" en "zij" zijn.' Ze groeide op in het middenwesten van de Verenigde Staten, emigreerde tien jaar geleden met man en kinderen naar Israël omdat ze hier een religieuze gemeenschap vonden die egalitair is en gelooft dat alle mensen gelijke rechten en kansen verdienen.

Ilana respecteert de joodse leefregels van sabbat en kasjroet, kuisheid en familie, maar alleen als zij gebaseerd zijn op gelijkheid tussen man en vrouw. 'In onze gemeenschap lezen vrouwen de thora en hebben ze dezelfde leiderschapsposities als mannen. We neigen politiek naar links en dat komt overeen met mijn waarden. De verscheidenheid aan religieuze stromingen in Israël vind je nergens ter wereld. De vragen over gender, filosofie, identiteit van Israël als democratie, de relatie tussen joodse Israëliërs en Palestijnen zijn belangrijk voor mij. Ik wil ze binnen mijn religieuze gemeenschap kunnen stellen.'

Ze voelt een sterke verbondenheid met andere joden, ook de charedim. 'Israëlish zijn is jood-zijn', zegt zij. 'Religieus zijn betekent voor mij het erkennen van de waarde van ieder mens. Daarom kan ik de nationalistische ideologie niet overnemen, omdat deze de menselijkheid en waardigheid van de Palestijnen ontkent. Door hun geloof voelen sommige joden zich extreem verbonden met het land en vinden ze het moeilijk om het gezag erover op te geven. Territorium maakt geen deel uit van mijn religieuze beleving, ook al hebben we een historische band met dit land en vind ik het moeilijk als

mensen die band tussen joden en het land Israël ontkennen. Maar als Israël de Westelijke Jordaanoever en Gaza moet opgeven voor vrede, ben ik het daarmee eens.'

Ze is bang dat joodse fundamentalisten het land gaan besturen. 'Door de demografie zouden deze gelovigen binnenkort in de meerderheid kunnen zijn. Maar we kunnen de toekomst niet voorspellen. We weten niet welke leiders zullen opstaan. Aangezien de overheid niets heeft gedaan om burgers in de oorlog daadwerkelijk te helpen, zijn er grassroot-bewegingen en sterke, dynamische mensen opgestaan en dat stemt tot hoop. Mochten Netanyahu en de ultrarechtse en orthodoxe vleugel de verkiezingen in 2026 winnen, dan weet ik niet hoelang ik in de oppositie kan blijven. Mijn natuurlijke alternatief is de VS en dat ziet er op dit moment niet zo optimistisch uit. Als ik moet kiezen waar ik moet vechten voor de dingen waarin ik geloof, doe ik dat liever hier.'

Daarom demonstreert Ilana zoveel mogelijk. De rechtervleugel beschrijft die demonstranten als anarchisten en antipatriotten, maar volgens Ilana zijn het mensen die pijn lijden. Ze behoort tot een minderheid in Israël omdat ze handelt vanuit joodse religieuze idealen, maar ook vanuit een soort universalisme over het menselijk leven. 'In het begin leek de oorlog noodzakelijk om de gijzelaars te bevrijden, maar de omvang van de vernietiging in Gaza is extreem en verkeerd. Ik voel dat het Israëlsche leiderschap zich daarvan niets aantrekt en zijn eigen motivaties had om het militaire conflict zo lang mogelijk te rekken. Ik ben uit het lood geslagen. Ik leef van dag tot dag. Het is niet zo dat ik tegen het leger ben – kinderen van vrienden zijn soldaat – maar ik voel dat het leger door de regering is misbruikt en mensen in gevaar zijn gebracht en vernietigd, zowel Israëliërs als de Gazanen, en dat voelt als een ontheiliging.'

Het geweld van de oorlog kwam voor Ilana heel dichtbij toen de Amerikaanse Hersch Goldberg, de zoon van jeugdvrienden, door Hamas gekidnapt, gegijzeld en vervolgens gedood werd. 'Hersch had mijn kind kunnen zijn. Zijn dood haalde de redenen waarom ik naar Israël was gekomen onderuit. Ik voel me zo machteloos terwijl de ouders van Hersch weigerden te wanhopen. Dat was voor mij een echte les.' Nu wil haar zoon van zeventien militair worden. Ilana verzet zich zolang er geen gerechtvaardigde reden is.

'We hebben een soevereine staat die wordt geregeerd door joden', zegt ze. 'We hebben een sterk leger. Je zou denken dat het lijden van joden hier beperkt is vergeleken met het leven onder een buitenlands regime. Maar sinds 7 oktober leven mensen zonder huid. Voor de rest van de wereld is dat moeilijk te begrijpen, want ze zien een sterke joodse staat, maar Israël is een staat vol machtelozen. Een twintigjarige militair in Gaza, wiens grootouders holocaustoverlevenden waren, voelt nog steeds de angst van de vergassing van miljoenen joden die tachtig jaar geleden plaatsvond. Wij zijn allemaal opgevoed in de schaduw van Auschwitz. Laatst liepen er twee meisjes in mijn straat, ze vroegen mij: "Is dit een veilige plek voor ons? Zijn er Arabieren?" Dit is voor mij zo duidelijk racistisch, maar ik beseftte dat ze echt bang waren. Ze kennen de Arabieren niet, hebben waarschijnlijk nooit met hen gesproken en zijn bang voor hun veiligheid, ook al staan alle machtsstructuren aan hun kant.'

Ilana is teleurgesteld, ze wilde deel uitmaken van *Am Israël*, het joodse volk, maar sommige joodse stromingen keuren haar visie en levenswijze af. Ze voelt zich bedreigd door de fundamentalistische en extremistische groeperingen in de samenleving. 'Religieus fundamentalisme, of het nu charedisch of nationalistisch is, wordt soms gewelddadig tegen vrouwen en niet-joden, en vooral tegen Arabieren. Dat maakt mij bang. Ik maak geen onderscheid tussen Arabische terreur en joodse terreur.'

Boekenkast in het huis van Esti in Elad

Als ik onder de hoge metalen draad van de *eroev* – de symbolische afscheiding die orthodoxen toestaat op de sabbat een tas of een kind te dragen; iets wat anders verboden is – de charedische nieuwbouwtad Elad binnenrijd, lijkt het alsof ik op een andere planeet beland. De gescheiden jongens- en meisjesscholen, jesjiva's en oelpaniem, zijn net uit voor de lunch. Ik manoeuvreer mijn auto door een massa jongens met lange zwarte jassen, zwarte hoeden en pijpenkrullen die zich naar huis haasten, meisjes met vlechten en lange rokken en vrouwen met pruiken of hoofddoeken achter kinderwagens.

Esti Monk wacht me voor haar benedenwoning op. Ze woont hier met haar man en zes van de tien kinderen. De andere kinderen zijn getrouwd. Simi, een meisje met het downsyndroom, is geadopteerd. 'Dat is niet alleen een mitswa, het brengt ons vreugde', zegt Esti. 'Na mijn laatste zwangerschap kon ik geen kinderen meer krijgen, maar het verlangen naar meer bleef. Toen werd Simi na haar geboorte door haar ouders in het ziekenhuis achtergelaten. Ze konden niet voor haar zorgen en nu hoort ze bij ons.'

Ze emigreerde uit Londen en zat nog op school toen ze trouwde. Net als bij Tzivia is het gezin Litouws-charedisch. Haar dagelijks leven ziet er volgens Esti niet heel anders uit dan dat van andere Israëliërs, zij het dat ze leven volgens de thora en de 613 mitzwot; de geboden die joden dichter bij God brengen. Het verschil zit hem vooral in de pleziertjes. 'We gaan niet uit op de sabbat, we kijken geen televisie, werken niet op de computer, eten zelden in restaurants. De kinderen hebben geen mobieltjes. We zitten thuis met alle kinderen en kleinkinderen, eten, praten en zingen samen. De kinderen spelen met elkaar. Dat is gezellig en kost geen geld.'

Het is belangrijk voor Esti dat haar kinderen 'puur' zijn, de thora studeren en dicht bij God en de charedische leefwijze blijven. 'Totdat mijn kinderen getrouwd zijn, weten ze niet eens hoe je kinderen maakt.' Esti lacht breed. 'Toen mijn dochter van 21 voor haar huwelijk seksuele voorlichting kreeg, barstte ze in tranen uit en zei: ik trouw niet.'

Het leven van een *avrech kollel*, een getrouwde jesjiva-student, gaat niet over rozen, zegt Esti. Ze leren van half acht 's ochtends tot elf uur 's avonds. Voorheen kregen ze een staatstoelage, maar die is nu afgeschaft voor mannen van de dienstplichtige leeftijd van 18 tot 26 jaar. Ze krijgen soms nog donaties uit het buitenland. Daarvan kun je geen groot gezin onderhouden en meer dan 39 procent leeft onder de armoedegrens, aldus het Nationaal Verzekeringsinstituut. Toch doen de charedim veel vrijwilligerswerk en een alternatieve dienstplicht bij ondersteunende organisaties waar charedim werken, zoals Zaaka, die de doden van verkeersongevallen, raketaanvallen en terreuracties ruimt, en United Hatzalah, die eerste hulp aan slachtoffers biedt.

Esti vergelijkt de huidige vijandigheden tegen de religieuzen met de tijd vóór de holocaust in Europa. 'We hebben soms het gevoel dat ze van ons af willen. Onlangs liep een vrouw met haar hond ons tegemoet. Ze spuugde op de grond en zei tegen de hond: "Kom, ga opzij voor die religieuzen. Ze stinken." Mijn zonen worden regelmatig uitgescholden voor parasieten. Een van de ministers zei zelfs dat wij moeten worden afgevoerd op een kruiwagen. We kunnen daar niet veel tegen doen. We blijven trouw aan onze religie en Hashem en hopen dat er in de toekomst vrede zal zijn tussen joden.'

En hoe zit het met vrede tussen joden en Palestijnen? vraag ik. Ze haalt haar schouders op. 'Dat wens ik, maar ik geloof het niet. In de thora staat in principe: Esau haat Jacob. Dat betekent dat niet-joden joden haten. Natuurlijk zijn er wel niet-joden die ons niet haten, zoals we gezien hebben met de redders van joden in de holocaust.'

Ik ben geschokt over deze verwijzing naar de bijbel, want die betekent in principe dat antisemitisme voor joden altijd en overal op de loer ligt. 'Als je dat gelooft, zal er dan ooit vrede zijn? In Gaza werden tienduizenden kinderen gedood door Israël. Hoe zie je dat dan?' probeer ik.

'Dat is heel verdrietig. Er zijn zeker goede Gazanen, maar ons leger stuurde de bevolking in de gebieden die gebombardeerd werden vooraf flyers met waarschuwingen. Ze doen hun best om geen baby's te doden.'

Ik kijk haar aan: 'Wiens schuld is het dan? Hamas?'

Ze glimlacht. Zij beschuldigt niemand want dat is niet haar geloof. 'Maar we zien toch wat Hamas op 7 oktober gedaan heeft en wat er tijdens de holocaust gebeurd is? Ze haten ons. Joden zouden zo iets nooit doen en als ze onschuldige mensen doden is dat tegen hun wil; ze hebben geen keus.'

'Dus er komt nooit vrede?'

'Toch wel. Op het donkerste moment van de wereld komt de Messias en dan zullen er geen oorlogen, geen leed en ziekten meer zijn. Iedereen wordt dan chared. Daar bidden wij iedere dag voor', zegt ze gedecideerd.

Even is het stil tussen ons. 'De vrijzinnige joden vrezen dat de charedim het overnemen. Is die vrees gegrond?' vraag ik hardop.

Esti antwoordt met een tegenvraag: 'Hoeveel kinderen heeft een vrijzinnig joods gezin?'

'Twee of drie, schat ik.'

Ze knikt. 'En hoeveel kinderen heeft een charedisch gezin?'

‘Zo’n negen of tien. Soms meer.’

Ze glimlacht. ‘Dus?’

‘Ik probeer jouw spiritualiteit te begrijpen’, zeg ik. ‘Maar kan er in een wereld van overwegend charedim nog begrip en vrijheid zijn voor de andere kant, de vrijzinnige joden en niet-joden?’

Esti strijkt het tafelkleed glad en denkt na. ‘Persoonlijk hoop ik dat, maar er zijn zoveel verschillende stemmen, zoveel politieke agenda’s. Alleen God kan ons verenigen.’

Feini uit Jeruzalem denkt daar heel anders over. Misschien komt het doordat ze als charedische opgroeide in de gemengde stad Haifa met orthodoxen, vrijzinnigen en Israëliische Palestijnen. Misschien ook doordat ze zich van jongs af aan feminist voelt en alle mannen in haar gezin werken. Feini houdt van de charedische gemeenschap, maar wil tekortkomingen rechtzetten. Ze trouwde op haar achttiende met een kollenik, kreeg drie kinderen en werd geestelijk en financieel misbruikt. Tien jaar later scheidde ze van haar man en stond ze er alleen voor, haar gemeenschap keerde haar de rug toe.

‘Je hebt dan twee mogelijkheden’, zegt ze kordaat. ‘Of je vertrekt, of je blijft en probeert het onrecht te bestrijden.’ Feini koos voor het laatste. Ze schreef een anonieme blog over haar leven, die zoveel likes kreeg dat ze begreep dat duizenden charedi-vrouwen haar lot deelden. Ze richtte de ngo ‘Waar jij heengaat zal ik ook gaan’ op en studeerde business administration, terwijl ze eigenlijk arts wilde worden, zegt ze grijnzend. Inmiddels telt de organisatie honderden activistische charedische vrouwen. Ze leren over preventie van kindermisbruik, intimidatie en politiek.

‘Kan dat allemaal wel volgens de wetten van de thora?’ vraag ik

Feini knikt. ‘We overtreden de regels van de charedische gemeenschap, de thora, de halacha en de talmoed niet. We verleggen en verbreden de grenzen. Sociale regels kun je veranderen als ze onrechtvaardig zijn. We willen de charedische wereld sterker en gezonder maken.’

Ze wil nu de studie van de gemara, de verzameling commentaren van belangrijke rabbijnen, voor vrouwen introduceren, al is dat een taboe. ‘Ons religieus feminisme moet zijn eigen taal creëren. Daarom willen wij de joodse wetten bestuderen zonder de uitleg van een man. We zouden bepaalde teksten niet mogen lezen. Als vrouwen masters in psychologie en rechten kunnen halen, waarom zouden wij dan geen thora-geleerden kunnen zijn? Mannen zijn erop tegen. Ze zeggen dat wij het inkomen verdienen, kinderen dragen en opvoeden. Als we ook nog thora-geleerden worden, bedreigen we de hiërarchie van de samenleving.’

Na 7 oktober heeft Feini met vele charedi-vrouwen als vrijwilliger de getroffen families geholpen. ‘Maar op straat doen mensen neerbuigend omdat ik een pruik en lange jurk draag. Zo kwam ik tijdens de oorlog terecht in een demonstratie voor een staakt-het-vuren. De demonstranten keken me aan alsof ze me wilden villen, terwijl ze niet eens wisten waarvoor ik sta.’

Ik vraag waar ze dan voor staat. Feini antwoordt: ‘We zullen compromissen moeten sluiten tussen religieuzen en vrijzinnigen. Tussen joden en niet-joden. Om de gemeenschap na deze oorlog te helen – ik heb het niet over winnen – moeten we toegeven. Ik hoop dat het staakt-het-vuren stand houdt, zodat we vrede met onze burens en in Israël zelf kunnen sluiten. Oorlog mag geen doel zijn. Eigenlijk moet de joodse natie een *Beit Shalom*, een huis van vrede zijn.’